

Негетеросексуальні сім'ї в Україні: мовчати – говорити – сподіватися?

Ольга Плахотнік

ЛГБТ-сім'ї в Україні: соціальні практики та законодавче регулювання. За редакцією Галини Ярманової, Київ, ГО «Інсайт», 2012.

Серед усього розмаїття сімей, що не вписуються в уподобану рекламою картинку «дитина або дві – мама – тато», найбільш невидимими є саме ЛГБТ-родини. Вони ж є упослідженими законодавчо (оскільки юридично не визнані сім'єю), а відтак позбавленими цілої низки прав, що автоматично надаються гетеросексуальному подружжю самим фактом реєстрації шлюбу. Гомофобія, що наростає в Україні на рівні суспільних настроїв і державних законопроектів, змушує ЛГБТ-сім'ї й надалі маскуватися, відчувати себе «ненормальними» і маргінальними.

В своїх роздумах я рухаюсь уздовж низки дискурсивних вузлів, що певною мірою є ключовими для рецензованої збірки, проте не лише для неї: позначені далі дієсловами, вони, на мій погляд, структурують можливі способи осмислювати негетеросексуальні родини й негетеросексуальність загалом.

Мовчати

Саме ця стратегія щодо негетеросексуальних людей лишається найтипівішою в сьогоднішній Україні – так само, як донедавна було в американській армії: «Не питай, не говори!». Всі знають, що «нетипові» люди і сім'ї є, з ними можуть дружити, спілкуватися, підтримувати родинні стосунки, але говорити про це непристойно. Це, мовляв, суто приватна справа:

Мама предпочитает говорить, что такие вещи лучше не афишировать. То есть она считает, что это должно быть в семье. ... Если она считает, что лучше этого не делать, чтобы ей не доставляли дискомфорт, я лучше не буду. [62]

Втім, мовчання – це не нуль, не прожне місце. Воно є промовистим, воно надає значень, зрештою, у парадоксальний спосіб мовчання, писав Фуко, «говорить» іноді більше, ніж мовлення.

Тоді що означає це мовчання? Як воно структурує повсякдення і фактично увесь триб життя не лише групи «нетипових», але й цілого суспільства? Відповіді на ці питання не варто переказувати, вони є у передмові Марії Маєрчик. Хочу лише додати, що запропонована в авторки паралель з історією життя (та історією замовчування певних його складників) філософині Єлизавети Безобразової видається мені не лише на диво влучною, але й порівняно оптимістичною:

Цей текст – почасти рецензія на книжку про ЛГБТ-сім'ї, почасти – міркування над суміжними темами. Оскільки соціологічну частину цієї збірки побудовано на глибоких інтерв'ю, я іноді теж наводитиму цитати з них. – *Авт.*

«життя змінюється, навіть коли страх перед змінами продовжує керувати помислами багатьох» [с. 8].

Саме спроба підняти завісу мовчання щодо табуованої теми постає наскрізною ідеєю книжки, про яку я пишу, тим ідеологічним стрижнем, що об'єднує кілька досить різнопланових текстів, адже «зі спроб порушити мовчанку, зі спроб говорити починаються зміни» [8].

Говорити

Коли ми починаємо говорити про ще не озвучений досвід, коли ми належимо до мовчаної групи й починаємо говорити «про себе» або вважаємо

ють, що будь-яке вирішення, будь-який поділ на групи за певними ознаками відбувається заради того, щоби встановити владу. Іншої причини просто немає, хоча сам процес може супроводжуватися дуже різними риториками. «Інші» – жінки, небілі люди, негетеросексуальні люди, непричетні до панівної етнічності, релігії, класу – завжди підпорядковані, прямо чи дискурсивно. Популярний вислів «різні, але рівні» є не просто надто оптимістичним: у перспективі критичної теорії він засадничо хибний. Тут правильніше звучатиме «різні, бо нерівні».

Коли «пригнічені» починають на решті говорити – чий голос вони

Євгенія Белорусець. Із серії «Своя кімната» (2011–2012)

себе сторонніми і говоримо «замість групи» – як ми це робимо?

«Can a Subaltern Speak?» («Чи можуть пригнічені говорити?») – питала в 1986 році Гаятрі Чакраворті Співак в однойменному есеї. Нагадаю, що «пригніченими» Співак, услід за Грамші, вважає тих, хто можуть бути означені як «інші» щодо канону, до норми. І хоча Співак ставить це питання в контексті постколоніальної критики, можна провести певні паралелі до нашої теми, адже залежно від історичного й культурного часу-простору «іншими» можуть бути різні люди і спільноти. В Україні сьгодні лесбійки, геї, бісексуальні, трансгендерні особи, їхні сім'ї, всі ті, хто не вписується в канон гетеронормативності, є «іншими». Отож питання Співак і про них також.

Проблема в тому, пише Співак, що «пригнічені» не мають власного голосу, свого способу бачити і розуміти самих себе, бо в суспільстві, де вони живуть, уже не лише давно існують, але й тотально домінують способи бачення, розуміння, говоріння з позицій колонізаторського канону. І найперша ознака такої колонізаторської мови – це вирішення й іншування.

Соціальна критична теорія (й гендерна теорія як її частина) перекону-

ють, хто вкладає слова і значення в їхні уста? Підтвердження цієї думки унаочнено в цитатах героїнь та героїв книжки, бо саме гетеронормативну сімейну модель (тобто таку, до якої їхня сім'я якраз не належить) вони ж самі й окреслюють як «нормальну». І це одинока мова, яку вони знають, іншої просто не існує:

Я ніколи не планувала сім'ю, таку нормальну, традиційну, якимось не особливо тягнуло, а в 25 років я вже зрозуміла, що стосунки з жінкою мені набагато ближчі, ніж із чоловіком. [38]

«Ви – геї» – виголошує упривілейована гетеронормативність тим, хто субординовані як «інакші». «Ми – геї», повторюють наречені. Так дискурс іншування, що встановлює владу й підпорядковує, що вирізняє і дискримінує вже за своєю суттю, у внутрішню стає – не багато й не мало – ідентичністю. Однаково гомофобною мовою говорять усі, гомосексуальні й негомосексуальні, дружні й ворожі. Наприклад, лого вебсайту <http://www.gay.org.ua>, одного з ключових інтернет-ресурсів з ЛГБТ-тематики, так і звучить: «Ми є. Ми інші. Але це наш світ *теж!*» (курсив мій. – *О.П.*).

Авторки дослідження про ЛГБТ-сім'ї, безумовно, свідомі названої методологічної проблеми і сприйняли її як виклик. Підняти завісу мовчання важливо, вважають вони, але ще важливішим завданням є пошуки не гетеронормативного, не гомофобного голосу. Така дослідницька позиція – саморефлексивна, критична, відповідальна – все ще рідкісна в пострадянській академії, так само як і в активістських виданнях. Авторки майже еквілібристично утримують рівновагу між емпіричним матеріалом (тою самою мовою «пригнічених», з усіма ознаками питання Співак) і власною науковою позицією, свідомо не ставлять себе «поза» чи «над» досліджуваними, а фактично намагаються створити такий позагомофобний спосіб говорити, якого досі ще не існувало.

Мова, яку «винайшли» авторки і редакторка книжки, особлива. Це аналітична, і водночас уважна, рефлексивна оповідь, що відстежує найтонші дискурсивні відтінки й намагається деконструювати їхній владний вплив, наскільки це можливо. Наприклад, ви не знайдете в цій книжці жодного вислову на кшталт «нетрадиційна сексуальна орієнтація» або «секс-меншини», вочевидь, таку лексику тут потрактують як частину гомофобного дискурсу.

Окрім того, це феміністичне мовлення, що відстежує і по можливості уникає андроцентризму (у «Критиці» про цю стратегію див. статтю Олени Синчак «Як мова вбиває експертку»: 2011, ч. 11–12). Авторки й редакторки послідовні у своєму намірі бачити й деконструювати владні дискурси як у формі представлення свого дослідження, так і в його змісті й методах – утім, на методологічних питаннях варто зупинитись окремо.

Досліджувати

У сучасній українській (та й не лише) академії позитивістичні підходи все ще вважаються синонімом «справжньої науки». Проте появляються й поступово стають впливовішими альтернативні візії: критична соціальна теорія та феміністична епістемологія наприкінці минулого століття поставили питання конструйованості та ситуативності знань, а також влади і відповідальності дослідницької позиції.

Це також узяли до уваги авторки дослідження про ЛГБТ-сім'ї, і в цьому сенсі їхня книжка є прекрасним зразком ретельної та продуманої наукової роботи, виконаної в постпозитивістській парадигмі.

Методологію (або епістемологічну рамку, як це зветься в західній традиції) дослідження визначено як інтерпретативну [19–20]. Інтерпретативний підхід спирається на ідею про те, що ми вивчаємо не реальність «як таку», а те, як реальність повсякчасно конструюється плетивом соціальних практик, із говорінням (а також мовчанням) включно.

Але ця книжка має неназвані, проте добре відчитувані епістемологічні «заглиблення», що роблять її ще цікавішою. Розвідка має чіткі референції до соціальної критичної теорії, тобто ідеї про те, що суспільство пронизу-

ють багатовимірні стосунки нерівностей між групами людей, і віри у можливість змін задля справедливості. Але це також і (частково) постструктуралістське дослідження: авторки вільно оперують поняттями із квір-теорії, ставлять питання критичної деконструкції таких модерних концептів, як «камін-аут» або право на шлюб для негетеросексуальних пар.

Тобто авторки збірки досліджують і викривають, як соціальні інститути (такі, як інститут права, шлюбу, материнства і батьківства) структурують життя людей, субординують соціальні групи між собою. Вони не ставлять за мету довести, що розширення права на шлюб для одностатевих пар вирішить проблему гомофобії (хоча деякі з респонденток дослідження в це вірять). Навпаки, колектив авторок намагається показати, що деякі із законодавчих реформ, за які бореться ЛГБТ-спільнота, можуть мати парадоксальні наслідки:

... Не можна закривати очі на те, що легалізація одностатевих шлюбів неминуче створить нові форми ієрархій і нерівностей. Якщо офіційне визнання буде досягнуто лише для одностатевих пар, це ще більше делегітимізує і маргіналізує інші типи сімей і споріднення, які не підпадають під критерій моногамних пар. [36]

В той же час задекларована інтерпретаційна методологія дозволяє до-

слідницям оминати важливі питання іншого порядку – питання «епістемології гомосексуальності». На мій погляд, ця стратегія є теж виграшною для книги: це той самий випадок, коли мовчання є промовистим. Але я на цю тему хочу зараз поговорити.

Запитувати

Самим фактом свого існування ЛГБТ-сім'ї ставлять тему вибору: чому людина обирає собі пару з-поза меж «типових» опцій? Такі рішення, як правило, мають непрості наслідки, часто ускладнюють стосунки ЛГБТ-сімей із материнськими родинами і ширшим оточенням, то чому люди це роблять? В річці цієї ж таки логіки: якою мірою гетеросексуальність або негетеросексуальність у побудові стосунків і родини є вільним вибором? Наведені питання є не лише теоретичними або суто науковими, бо відповідь на них має цілковито практичні наслідки у вигляді певних політик і окремих людських доль.

Останнім часом суспільні дискусії навколо теми гомосексуальності посилилися і вкрай загострилися через репресивні законодавчі ініціативи російського, а слідом за ними українського політикуму. Головне звинувачення побудовано на концепті «пропаганда гомосексуалізму» (дослівно), яку треба заборонити заради захисту дітей від аморальних явищ і цінностей.

комунаційний простір інтернету сприяє урізноманітненню гендерних практик у сучасному суспільстві, а також продукує розвиток гендерних моделей, неможливих у реальному житті. В рамках самої ж інтернетової комунікації категорія «гендер» має певну специфіку й розвивається у рамках патріархальної, біархатної, унісексистської чи множинної моделей. Множинна допускає можливість стрімких гендерних змін, а також наявність декількох гендерів одночасно, а отже, відповідає інтернет-просторові. Однак, прогнозує авторка, за умов поширення технологій веб 2.0 і запровадження концепції загальної персоналізації мережі, множинна гендерна модель зазнає трансформацій або ж зовсім виокремиться в нову модель «мережевих» відносин.

Інтернет – сприятливе середовище для мінливості гендеру й можливості розігравати його за різних обставин. Однак «розподілення» символічного капіталу в мережі здійснюється згідно з традиціоналістською моделлю. «Хазіяном» віртуального простору поки що є саме чоловіки, і саме за ними закріплено основні символічні ресурси віртуального простору, тоді як усе жіноче маркується як таке і стає маргінальним.

Отже, робить висновок авторка, інтернет є віртуальним дослідницьким полігоном із необмеженими можливостями для гендерних експериментів, а дослідники гендерних моделей поведінки в інформаційно-комунаційному суспільстві мають майже безмежне поле для роботи. Проте самій авторці вдалося зібрати чималий компендіум досліджень, результати яких подеколи суперечать один одному, тож проблематика гендеру в інформаційному суспільстві очікує дальших синтетичних досліджень.

Інна Кравченко

Перед таким наступом головна лінія оборони активістської спільноти побудована сьогодні на тезі, що гомосексуальність – це доля, а не вільний вибір, вона є вродженою, тому людина не може її змінити за власною волею. Відповідно, використане в проєкті закону поняття «пропаганда» за таких аргументів повністю втрачає сенс: не можна пропагувати (рекламувати) те, що в одних людей і так є, а для інших – недоступне в принципі. Наприклад, ключові постаті сучасного російського ЛГБТ-активізму Єлена Костюченко та Андрей Насонов проводять аналогії з кольором очей або волосся, називають сексуальність «фізіологічною характеристикою особи». Мітинг ЛГБТ та правозахисної спільноти в Києві 8 грудня 2012 року, спрямований проти українського гомофобного законопроекту і зрваний праворадикальною атакою, також репрезентовано в медіях через гасла на кшталт «Гомосексуальність не пропагується!».

«Я людина, а не пропаганда!» – повідомляють нам сотні фотографій із протестного веб-ресурсу «Любов законна. Ми проти статті 6.13.1» (www.loveislegal.ru). Зворушливі світлини і тексти виростають здебільшого із тої самої ідеї: пропагувати гомосексуальність неможливо, бо сексуальність людини непорушна, стала і незмінна.

Те саме повторюють із книжки в книжку, із веб-сторінки на веб-сторінку українські організації, що займаються захистом прав ЛГБТ. Те саме відтворюють навіть ті рідкісні науковці, хто сміливо висловлюється проти гомофобії у форматі академічних публікацій. Наприклад, Олександр Мостяєв, який у статті «“Гомосексуалізм” чи “гомосексуальність”»: проблема вживання терміна в українській мові» справедливо переконує в іманентній гомофобності поняття «гомосексуалізм» на противагу нейтральнішого «гомосексуальність», наводить на доказ таке:

Причинами цього [скасування антигомосексуального кримінального законодавства] стало доведення у дослідженнях 1950–60-х рр. поперше, відсутності у гомосексуалів ознак хвороби і патологічних рис, які їм приписували з XIX ст., по-друге – з'ясування у ході соціологічних досліджень стійкої поширеності гомосексуальної поведінки у різних суспільствах безвідносно до відношення до неї з боку держави та церкви у межах невеликого відсотка (від 1% та 6%), по-третє – відсутності соціальної шкоди від гомосексуалів. Також було визнано, що не існує достовірних даних, які б свідчили, що сексуальна орієнтація дорослої людини піддається зміні. [22; 23]

Наведена вище риторика вродженості багатьом видається доцільною й переконливою. Вона ставить сексуальність (використовується термін «сексуальна орієнтація») в ряд інших ознак: стать, вік, колір шкіри, структура волосся тощо. Все це начебто є вродженим, нічого з цього переліку людина в собі змінити не може, і завдання демократичного суспільства – забезпечити рівні права та можливості.

Однак попри те, що ідея вродженості звучить нібито переконливо і логічно, її можна проблематизувати

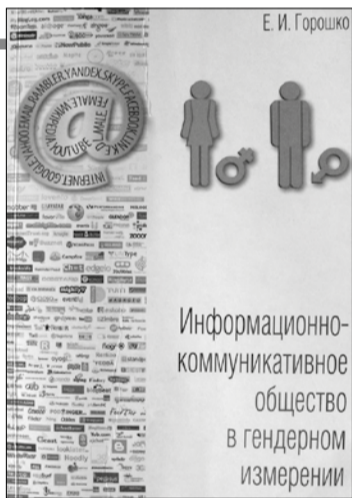
із соціально-критичних і постмодерних перспектив. Відштовхуючись від уявлень про соціальну конструйованість не лише статі й сексуальності, але також наук і знання в цілому, ця критика показує політичність есенціалістських аргументів. Риторика ЛГБТ-спільноти про те, що відсоток гомосексуальних людей у популяції завжди сталий і невеликий, є дискурсивно субординованою, самопринижувальною, гомофобною: мовляв, подивіться, ми завжди були, але нас так мало, й від нас немає ніякої шкоди...

«The Master's Tools Will Never Dismantle the Master's House» («Дім не може бути зруйнований тими самими інструментами, якими його збудовано») – так зветься есей Одрі Лорд, американської поетки, письменниці, радикальної феміністки. Цей вислів стає нині крилатим, бо лучиться із багатьма проблемами сучасності. Стосовно теми гомофобії я б інтерпретувала його так: сам концепт гомосексуальності було сконструйовано риторикою вирізнення й іншування, а тим самим – субординації щодо гетеросексуальності. Відповідно, зруйнувати нерівність, упослідження, іншування, використовуючи ті самі поняття, неможливо. Потрібна нова риторика. Не «ми гомосексуальні, ми такі народилися, визнайте нас рівними до гетеросексуальних», а (наприклад, фантазую) «яке вам діло до наших сексуальностей і партнерств, ми дорослі й повносправні і вимагаємо права на власний вибір».

Обирати

Але чому б не говорити про сексуальність як про вибір? Саме вибір, тут і тепер, на цей момент часу і в цьому оточенні. Тобто йдеться не про можливість керувати тим, кого полюбити, це якраз мало залежить від нашої волі. Проте можна говорити про вибір того, як розпорядитися своїми почуттями – довіритися їм чи «заткнути» як неприйнятні, ховатися з ними чи не ховатися, змінити своє життя або ні, тримати це частиною приватності чи розпочати відкриту політичну боротьбу, захищаючи право на почуття і стосунки, що не вписуються в канон гетеронормативності. Можна говорити про вибір означувати себе (а не чекати, поки тобі «виставлять діагноз»), міняти це означення з часом або відмовлятися від ідентифікацій узагалі: гомо сапієнс, крапка.

Чому така позиція непопулярна не лише в ЛГБТ-активізмі, але й викликає негативне ставлення з боку посполитих? Гадаю, що більшості така ідея вибору видається безглуздою через уже згадане домінування риторики ідентичності, ідеї цілісності й гармонійності особистості – тому люди охочіше говорять про «пошуки своєї сутності» або про «помилки молодості», аніж про те, що вони обирають, приймають свідомі рішення, самі прокладають свій життєвий шлях. Гомосексуальні люди часто протиставляють себе гетеросексуальності, і навіть якщо мають досвід гетеросексуальних стосунків, уважають їх «несправжніми», вимушеними – через своє незнання про інші можливості або тиск соціальних норм:

Е. И. Горошко Информационно-коммуникативное общество в гендерном измерении

Харьков: ФЛП Либрукина Л. М., 2009

Праця Олени Горошко, присвячена гендерному виміру інформаційно-комунаційного суспільства, – без перебільшення енциклопедичне видання. Перші три розділи містять вичерпну інформацію про розвиток сучасних інформаційно-комунаційних технологій, генезу інформаційно-комунаційного суспільства та гендерні особливості соціальних комунікацій. Проблеми, винесені в заголовок монографії, розкрито в останньому, найголовнішому і найбільшому розділі.

Авторка розглядає гендер як «рухливий» компонент, що може залежати від середовища, соціуму, статі інформантів і сучасних інформаційних технологій. Виконавши багатозарове, із залученням чималого корпусу сучасної вітчизняної та закордонної літератури соціологічно орієнтоване дослідження, Олена Горошко доходить висновку, що

Замуж я виходила в далекіє советские времена, когда не знала «страшного» слова «лесбиянка». Я думала, что влюбляться в учительниц и нянечек в детском саду – это естественное положение. Но замуж-то надо как-то выйти. Ну, все же выходили, и мне надо было. [39]

Активістська спільнота теж різко проти ідеї вибору, бо люди тут об'єднуються для дій саме на підставі спільної ідентичності. Ба більше, ідея про те, що сексуальність вроджена і незмінна й обирати її неможливо, була й лишається головним козиром ЛГБТ-активізму у боротьбі проти гомофобних нападів.

Доволі показовим у цьому контексті став випадок із американською кінозіркою Синтією Ніксоном («Секс у великому місті»): будучи вже давно відкритою лесбійкою, у 2012 році акторка публічно висловилася про те, що гомосексуальність – це її вибір. Слова акторки спричинили настільки бурхливі протести і критику з боку ЛГБТ-організацій, що примусили її швидко зробити «задній хід» і забрати свої слова назад. Ключові аргументи тиску на Ніксона звучали так: ми можемо боротися з дискримінативними законами і суспільною гомофобією лише з позицій «вродженої гомосексуальності». І навпаки, будь-яка риторика вибору, вважає активістська ЛГБТ-спільнота, грає на користь гомофобії, широко відкриваючи ворота для звинувачень у буцімто «пропаганді».

Пропагувати

«Мене звуть Гарві Мілк, і я прийшов завербувати вас!» – знамениту фразу видатного діяча американського руху за права гомосексуальних людей, що лунає час від часу в однойменному біографічному художньому фільмі, можна відчитати по-різному. Гарві Мілк рекрутував якомога більше людей у політично активну спільноту – таку, що виходить на вуличну демонстрацію або свідомо перестає купляти пиво того виробника, який, приймаючи людей на роботу, виявляє гомофобну дискримінацію. І авдиторія, до речі, реагувала на цей вислів як на дотепний жарт харизматичного лідера, так показує фільм.

Але чи можна інтерпретувати слова Гарві Мілка як власне спробу завербувати людей до негетеросексуальних лав? Якщо ми піддаємо критиці концепцію «вродженості», показуємо її есенціалістичність і гомофобність, якщо висуваємо ідею про вибір, то виходить, що пропаганда гомосексуальності можлива?

У відповідь пропоную цитату з класичної у гендерних та квір-студіях статті Джона Д'Еміліо «Капіталізм і гей-ідентичність», уперше опублікованої 30 років тому:

Я доводжу своїми дослідженнями, що лесбійську та гейську ідентичності й спільноти історично витворив розвиток капіталізму, що проходить вже через кілька поколінь. Із цього аргументу випливає, що сексуальні меншини не є кількісно

сталою частиною людської популяції в усі часи. Нас зараз більше, ніж сорок років тому, і ще більше, ніж сто років тому. І дуже ймовірно, що в майбутньому буде ще більше геїв і лесбійок. Заяви геїв і не-геїв про те, що сексуальна орієнтація зафіксується в ранньому дитинстві, що більша видимість гомосексуальних людей у суспільстві, в медіях і в школах ніяк не впливає на сексуальні ідентичності молоді, є хибними. Капіталізм створив матеріальні умови для виразу гомосексуального бажання як центрального життєвого компоненту для частини індивідів. І теперішні політичні рухи змінюють масову свідомість у такий спосіб, що людям щораз легше робити цей вибір.

«Коли я була молода, гомосексуальності не було», – каже мама моєї подруги, і я розумію, що вона має на увазі не лише невидимість для неї особисто певної соціальної групи в іще недалекому минулому, але також тодішні й сучасні соціально-демографічні відмінності між великими та малими містами, країнами тощо. Недарма респондентки і респонденти із рецензованої книжки про ЛГБТ-сім'ї часто говорять про вимушеність переїзду із малих міст до великих, щоб легше було лишатися непомітними у своєму «нетиповому» способі життя.

Не знаю, чи всі зацікавлені матимуть змогу перевірити мій приклад на практиці. Але якщо ви потрапите в містечко Провінстаун, що на півострові Кейп Код у штаті Масачусетс, США, просто походите вулицями і поспостерігайте. Ознаки негетеронормативності, щедро й відкрито демонстровані перехожими, будинками, кав'ярнями, створюють враження, що серед тритисячного населення міста гетеронормативність є меншинною. І навпаки, поїдьте в так само тритисячне шахтарське містечко на Донбасі і спробуйте відшукати там обіцяні «апологетикою вродженості» шість відсотків (180 осіб) негетеросексуальних людей. Що вийде з цього?

Як влучно помітив один із героїв книжки про ЛГБТ-сім'ї,

Я думаю, що ні один шахтер в своїй життєвій історії ще не зробив камінг-ауту на роботі. [47]

За моїми спостереженнями, ідея про соціальну сконструйованість й історичну обумовленість сексуальності (Д'Еміліо та інші), попри свою радикальність для панівних дискурсів, так чи інакше потроху проростає в публічному просторі – й не лише в академічних квір-студіях (які в нашій країні перебувають поки що в зародковому стані), але і як активістські простестні субверсивні практики. За приклад можуть правити декілька російських проєктів, про які розповідає веб-ресурс «Равноправка» – акція стрит-арт-фракції Феміністичної ініціативи «В пропаганді немає нічого поганого», а також маніфест і листівка феміністичної художниці Манної Каші «Стань лесбійкою!».

Художниці кажуть, що їхні проєкти – це соціальна утопія у формі сатири на «мілоновський закон»*. Проте обидві акції викликали жорстку критику феміністичної й ЛГБТ-спільнот, про це свідчать бурхливі дискусії в соціальних мережах: такий арт-підхід

називають провокацією, а самі акції – «проплаченими» задля скорішого ухвалення гомофобних законів. Цікаво, що коментарі в ЖЖ відображають всю палітру риторик, наведених вище: люди «наслідують свою природу»; сексуальність не можна ні обирати, ані змінювати; «питання вибору – це питання розпустити» (дослівно).

Отже, підсумовую, свідомо пропагувати негетеросексуальність поки в художниць виходить не дуже – феміністки і лесбійки першими ж різко критикують такі спроби. Але якщо перейти на серйозніший тон, то питання про конструйованість сексуальності, про можливість вибору видається мені найважливішим, засадничим. І навпаки, вперте обстоювання ЛГБТ-спільнотою есенціалістичних позицій не здатне вирішити проблему гомофобії, а лише заганятиме її у глухий кут. Водночас лишається відкритим питання, як (чи) можлива мобілізація спільноти на захист своїх прав поза дискурсами вродженості та ідентичності.

Повертаючись до книжки про ЛГБТ-сім'ї: в ситуації тотального застосування й непримиренності есенціалістичної риторики не говорити на цю тему відкрито, уникати риторики вродженості – вже означає багато. Це вже «в скарбничку», як кажуть. Ба більше, ця книжка наштовхнула мене

на думку, що саме вже тепер можна робити в ситуації зазначеної методологічної суперечності, і книжка це теж робить – добирати мову. Терпляче, вдумливо, чутливо, добирати (а подеколи фактично винаходити) таку мову, що озвучує проблематику сексуальності і пов'язаних із нею нерівностей та упосліджень, і водночас виводить її за межі гегемонного гомофобного дискурсу.

Я хочу завербувати вас переозначувати знайомі теми новою мовою – задля того, щоб життя змінювалося і стало справедливішим.

Сподіватися?

«Закладаюся, через двадцять років від цієї дурної гомофобії тут не лишиться і сліду, – каже моя сусідка, професорка мікробіології в американському університеті. – Суспільні настанови, політичне ставлення до сексуальності змінюються тут дуже швидко. Я даю цій країні двадцять років, і через цей проміжок часу ідея ставити обмеження й заборони тільки тому, що пара одностатєва, а не різностатєва, видаватиметься безглуздою й застарілою абсолютно всім...».

Я не стала закладатися, мені відомі політичні пріоритети президента Обами. Я думаю про Україну – і не ризикую нічого подібного прогнозувати... □

Олег Марушенко,
Ольга Плахотнік
Гендерні шкільні історії

Харків: Монограф, 2012

Автори посібника для освітян належать до Гендерної експертної платформи Гендерного інформаційно-аналітичного центру «КРОНА» (Харків), який уже років із десять працює над упровадженням гендерної рівності через інститут освіти. Будучи не тільки теоретиками, а й практиками у цій сфері, вони пропонують «побачити школу в децю незвичному ракурсі – як потужний механізм творення гендерної нерівності» [с. 5].

У першій частині праці («Школа – яка вона є») зокрема проаналізовано наявність «“захитої” гомофобії» [59] так званий «прихований навчальний план» у сучасній українській школі. На прикладі «диференціальної соціалізації» продемонстровано, як діти засвоюють гендерно полярні соціальні ролі. Школу також вивчено як організаційно-нормативну структуру зі своїм простором, ідеологією, системою виховних заходів, ритуалів, свят. Окремо проаналізовано гендерну професійну вертикальну та горизонтальну сегре-

гацію трудового персоналу школи, пояснено причини чималого відсотка жінок у вчительській професії. Розглядаючи шкільні підручники, автор і авторка пильно дослідили проблему андроцентризму у викладанні історії у школах. Окремо вони зосередилися на уроках праці та фізкультури як на найбільшій мірою гендерно сегрегованих предметів в освітніх програмах.

У другій частині «Школа – якою вона може бути» запропоновано стратегії подолання сексизму в школі, зокрема обговорено український досвід упровадження так званих «Гендерних уроків». Оцінюючи компетентність учительок і вчителів у гендерній тематичі, автор і авторка зазначають, що «педагогічна спільнота різних ступенів освіти зазвичай погано розуміє суть гендерних проблем (власне, вона “не бачить проблеми”), обтяжена гендерними стереотипами й упередженнями не меншою мірою, ніж пересічні громадянки і громадяни» [66]. Тому вони пропонують власні відповіді на запитання: як пояснити дітям, що таке гендер? як позбуватися сексизму у своєму вчителюванні? Феміністична педагогіка, дискусії про розділену за статтю навчання, тематика сексуальності – це не весь перелік тем, розглянутих у цій частині посібника.

Запропоновані теорії проілюстровано чималою кількістю прикладів і цитат, – посібник містить емпіричний матеріал, почуті «від різних людей (учительок і вчителів, наших колежанок і колег) реальні життєві історії, так чи інакше пов'язані зі школою» [6]. Інший позитивний аспект праці – це критичне переосмислення з позиції соціального конструктивізму традиційних гендерних ролей у сучасній школі, а не відтворення статево-рольового підходу в поясненні гендерних відносин, що трапляється інколи в працях такого типу.

Тамара Марценюк

* Закон про заборону «пропаганди гомосексуалізму» в Санкт-Петербурзі зніціював депутат місцевих законодавчих зборів Віталій Мілонов.